

NOI DESCOPERIRI DE UNELTE DE ARAMĂ ȘI DE BRONZ DIN TRANSILVANIA

DE

Z. SZÉKELY

În ultimii ani în colecția muzeului din Sf. Gheorghe au ajuns câteva unelte de aramă și de bronz descoperite în diferite localități ale Transilvaniei. Acestea sînt următoarele :

1. *Sic* (r. Gherla, reg. Cluj). În anul 1960, directorul școlii elementare Paul Györgybiró a găsit în hotarul comunei, pe locul numit „Dealul Nou”, un topor-ciocan întreg și două fragmente. Locul unde s-au descoperit este o pantă de deal, de unde stratul de humus a fost spălat de ploii rămînînd la suprafață numai lutul galben în care au fost găsite uneltele. Deși terenul a fost cercetat, nu s-au mai găsit urme de așezare sau fragmente ceramice. Exemplarul întreg și unul dintre cele două topoare fragmentare se află în Muzeul din Sf. Gheorghe; soarta celuilalt fragment este necunoscută.

Toporul-ciocan întreg are două brațe și un profil longitudinal drept. Partea cu tăiș vertical e mai lungă ca cea cu ciocan. Suprafața este neregulată, iar tăișul neascuțit. Marginea găurii de înmănușare formează pe ambele părți o ramă. Patina piesei este verzuie, iar metalul are o culoare roșiatică, fiind probabil aramă pură. Dimensiunile : lungimea totală 16,4 cm, din care brațul cu tăișul vertical 9 cm, iar brațul celălalt 4,9 cm ; lățimea tăișului orizontal 2 cm ; diametrul tubului de înmănușare 3,4 cm, greutatea 0,660 kg (fig. 1/1).

Piesa cealaltă este o ceafă-ciocan cu jumătatea tubului de înmănușare a unui topor. În partea inferioară marginea găurii formează o mică ramă. Fragmentul este lucrat din aramă roșiatică și are o patină verzuie ; lung. 4,7 cm ; diametrul tubului de înmănușare 3,4 cm, greutatea 0,130 kg (fig. 1/2).

Amîndouă piesele au un aspect grosolan, nefinisat și fără urme de folosire. Tăieturile care se văd pe unele părți ale pieselor sînt făcute de descoperitor, care le-a crestat cu cuțitul.

Celul de bronz a fost descoperit de un țaran, tot în hotarul comunei, pe dealul viilor. Are gaura de înmănușare dreaptă și îngroșată ; pe ambele fețe poartă un decor din două linii în relief așezate vertical. Tăișul e lat și drept. Patina a fost îndepărtată de descoperitor. Dimensiunile : lungimea 15 cm, diametrele interioare ale gurii 4,1 × 3 cm ;

adâncimea găurii de înmănuşare 7,5 cm; lăţimea tăişului 5,5 cm; greutatea 0,550 kg (fig. 1/4).

2. *Araci* (r. Sf. Gheorghe, reg. Braşov). În primăvara anului 1966 un elev a găsit în hotarul comunei un topor plat de aramă cu marginile ridicate. Piesa a fost donată muzeului de prof. Z. Deneş. Descoper-

Fig. 1. — 1, Topor de aramă cu tăişuri opuse; 2, fragment de topor-ciocan; 3, topor plat cu marginile ridicate; 4, celt de bronz.

ritorul a tăiat din ambele capete cite o bucată şi a ciocănit marginile. Toporul e acoperit cu patină verde bună. Dimensiunile actuale: lungimea 9,6 cm; lăţimea 2,7 şi 4 cm; greutatea 0,140 kg (fig. 1/3).

3. *Sîndominic* (r. Miercurea Ciuc, reg. Mureş—Autonomă Maghiară). În anul 1959 s-a descoperit în hotarul comunei un topor de aramă cu braţele în cruce. Toporul a fost donat muzeului de L. Kerezi, care nu a putut da lămuriri mai concrete asupra împrejurărilor descoperirii.

Toporul are două braţe dispuse în cruce şi uşor arcuite. Braţele sînt inegale, cel vertical fiind mai lung. Pe partea concavă gaura de înmănuşare are un manşon profilat. Patina piesei este verzuie, culoarea metalului roşiatică; după analiza executată în laboratorul din Stuttgart¹ toporul este din aramă pură. Dimensiunile: lungimea totală 19,1 cm, din care braţul cu tăişul vertical 9,7 cm şi cel cu tăişul orizontal 7,5 cm; lăţimea tăişului orizontal 3,9 cm, a celui vertical 2,8 cm; diametrul tubului de înmănuşare 2 cm; greutatea 0,580 kg (fig. 2/1, 1a).

Piese prezentate mai sus aparţin unor tipuri de unelte încadrate cronologic la sfîrşitul epocii neolitice, cu excepţia celtului de bronz. Această ultimă piesă aparţine tipului cunoscut din depozitul de la Uriul

¹ Conform analizei făcute la Stuttgart arama mai conţinea următoarele elemente: Sn urme; Pb 0,03; As urme; Sb urme; Ag < 0,01; Ni 0,03; Fr +.

de Sus² și se poate încadra la sfârșitul epocii bronzului³, eventual în prima fază a primei vîrste a fierului (Ha 1).

Toporul-ciocan de aramă este cunoscut în Transilvania numai din descoperiri întâmplătoare. Pe teritoriul Ungariei acest tip de topor a fost descoperit în inventarul mormintelor care aparțin purtătorilor culturii Bodrogkeresztur⁴.

Tipologic se poate considera că este o variantă evoluată din tipul Vidra, reprezentat în Transilvania prin toporul-ciocan de la Reci⁵, descoperit în nivelul de locuire Cucuteni A. Poziția lui stratigrafic-cronologică în Transilvania nu este încă stabilită. Un astfel de topor-ciocan a fost găsit la Araci⁶ în apropierea unui mormînt cu cistă aparținînd culturii Schneckenberg. Tot acolo a fost descoperit și toporul plat cu marginile ridicate, pe care-l publicăm în lucrarea de față. Fiind provenite din descoperiri întâmplătoare, încadrarea lor trebuie făcută cu precauție din următoarele cauze. Toporul-ciocan descoperit în așezarea Schneckenberg de la Sf. Gheorghe-Örkö, precum și toporul plat cunoscut tot de acolo⁷, reprezintă tipuri mai evolute. Astfel în această arie de cultură sînt obișnuite securile de tip Baniabic⁸ și securi plate mai late. Pe baza acestor fapte, trebuie să le situăm la sfârșitul neoliticului, legîndu-le eventual de purtătorii culturii Bodrogkeresztur, cultură atestată și în Transilvania⁹.

Toporul de cupru cu brațele în cruce descoperit la Sîndominic reprezintă tipul Jászladány, a cărui încadrare cronologică în Ungaria este sigură, el aparținînd culturii Bodrogkeresztur¹⁰. Toporul-ciocan precum și toporul plat apar concomitent¹¹ în inventarul acestei culturi. Pe teritoriul României, în Moldova, Al. Vulpe a descoperit recent la Brad un astfel de topor de cupru cu brațele în cruce în complexul Cucu-

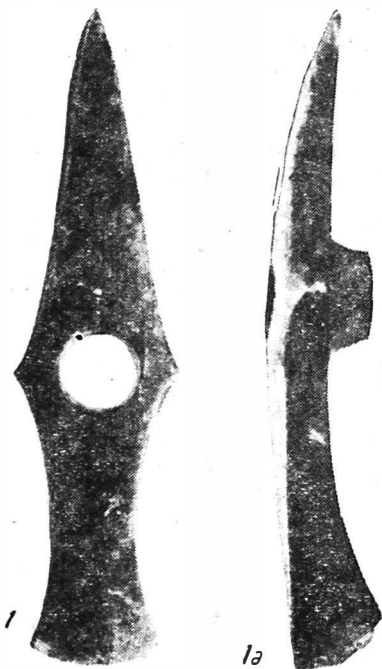

Fig. 2. — 1—1a, topor de aramă cu tășuri opuse.

² M. Roska, *Depozitul de bronz de la Uriul de sus* (extras din ACMI, 1932, Cluj, fig. 2/1)

³ M. Russu, *Die Verbreitung der Bronzehorte in Transilvanien*, in *Dacia*, N.S., VII 1963, p. 179.

⁴ P. Patay, *A bodrogkereszturi kultúra emlékei a szabócsmegyei Josa András Múzeumban*, in *AE*, vol. 77, 1950, p. 2, fig. 1/7 a, 2b, 9a, 9b, 11a, 11b, 12a, 12b; idem, *A bodrogkereszturi kultúra temetői*, in *Rég. füzetek*, Ser. II, 10, 1961, p. 22—23.

⁵ Z. Székely, *Contributions à l'étude du développement du néolithique dans la Transylvanie sud-orientale*, in *Atti del VI. Congresso internazionale delle scienze preistoriche e protoistoriche*, II, p. 273, Pl. CXX/1.

⁶ Z. Székely, *Almanah*, 1955, p. 49, fig. 1.

⁷ M. Roska, *Repertorium*, I, p. 246, fig. 305/4,3.

⁸ Z. Székely, in *Materiale*, III, 1957, p. 157, fig. 9/1; D. Berciu, *Zorile istoriei în Corpași și la Dunăre*, București, 1966, p. 162.

⁹ M. Roska, *op. cit.*, fig. 246/3.

¹⁰ P. Patay, *Príspevky k spracovániu kovov v dobe medenej na Slovensku*, in *SlovArch*, VI, 2, 1958, p. 310; idem, *A Bodrogkereszturi kultúra temetői*, p. 34.

¹¹ P. Patay, *op. cit.*, p. 23.

teni A—B¹². În Transilvania, un astfel de topor descoperit în cimitirul de la Decea Mureşului este considerat de D. Berciu ca aparţinând fazei târzii a culturii Bodrogkeresztur¹³ în timp ce I. Kutzian îl încadrează într-un grup de cultură analog cu Tiszapolgár sau Gumelniţa¹⁴.

Unele dintre topoarele cu braţele în cruce descoperite în Transilvania pot fi legate de o fază târzie a culturii Ariuşd. Această problemă este ridicată şi de Al. Vulpe¹⁵, în legătură cu toporul descoperit de Lászlo la Ariuşd. După cum a reieşit din studiul materialului descoperit la Ariuşd, în această aşezare este atestată şi faza Cucuteni A—B şi B¹⁶, fapt semnalat şi de Vl. Dumitrescu¹⁷. Prin urmare, toporul găsit în stratul superior, după toate probabilităţile, aparţine stratului Cucuteni B, care reprezintă ultima fază de dezvoltare a culturii Ariuşd, şi nu fazei de început a epocii bronzului.

Acest fapt este confirmat şi de alte descoperiri de topoare, care au fost găsite în aşezări, unde este atestată faza Cucuteni B a culturii Ariuşd. Astfel, lângă Odorhei (reg. Mureş—Autonomă Maghiară), pe cetatea Buda, au fost găsite două, eventual trei topoare cu braţele în cruce¹⁸, iar în colecţia muzeului din Cristur se află un fragment de vas pictat provenit din această aşezare, care aparţine fazei Cucuteni B¹⁹. În colecţia muzeului din Sf. Gheorghe s-a păstrat un topor cu braţele în cruce, descoperit în aşezarea de la Leţ-Varheghiu. În cursul săpăturii executate la Leţ-Varheghiu în anul 1955, au fost descoperite două locuinţe, care aparţin fazei târzii (Cucuteni B) a culturii Ariuşd. În colecţia muzeului din Sf. Gheorghe s-a păstrat un topor de aramă cu braţele în cruce, descoperit la Cernatul de Sus²⁰, pe locul numit Cetatea ciuntită. În această localitate, cu ocazia săpăturii executate în anul 1961 în aşezarea de la Movila Bisericii, situată în apropierea locului de descoperire a toporului, a fost atestată şi faza Cucuteni B²¹. Prin urmare toate aceste topoare au fost descoperite în aşezări în care este atestat un nivel de cultură, care aparţine etapei târzii a culturii Ariuşd (Cucuteni B).

Din cele de mai sus rezultă că toporul cu braţele în cruce de tip Vidra-Reci este atestat în Transilvania în cultura Ariuşd în faza Cucuteni A, iar toporul de tip Ariuşd se poate lega mai mult de faza Cucuteni A—B sau B şi nu de faza Cucuteni A, cum crede A. Vulpe²². Topoarele discutate mai sus, descoperite în context Cucuteni A—B sau B, reprezintă tipul Ariuşd. E adevărat că poziţia lor stratigrafică nu e sigură, dar şi tipologic forma lor evoluată arată o etapă de dezvoltare mai târzie. În ceea ce priveşte toporul-ciocan descoperit la Sic, credem că acest tip derivă din tipul Vidra-Reci, ca şi toporul cu braţele în cruce, şi

¹² Al. Vulpe, *Cu privire la cronologia topoarelor de aramă cu braţele „în cruce”*, în *SCIV*, 15, 1964, 4, p. 457—466.

¹³ *Contribuţii la problemele neoliticului în România în lumina noilor cercelări*, 1961, p. 124.

¹⁴ J. Kutzian, *The Copper Age Cemetery of Tiszapolgár-Basatanya*, 1963, p. 448.

¹⁵ Al. Vulpe, *op. cit.*, p. 460, n. 17.

¹⁶ Z. Székely, *Contributions...*, p. 271—272.

¹⁷ *Dacia*, N.S., I, p. 86.

¹⁸ M. Roska, *Repertorium*, I, p. 270.

¹⁹ Nerepublicat.

²⁰ M. Roska, *Repertorium*, I, p. 88, fig. 1/4.

²¹ Z. Székely, *op. cit.*, p. 272.

²² Al. Vulpe, *op. cit.*, p. 462.

persistă pînă în ultima etapă de dezvoltare a culturilor în cadrul cărora este cunoscut. Faptul este confirmat și prin descoperirea lui în asociere cu toporul cu brațele în cruce în cultura Bodrogkeresztur²³ și de alte descoperiri din Transilvania²⁴. Evoluția lor paralelă a fost observată și de alți cercetători²⁵.

În privința locului de geneză a acestor topoare, P. Patay presupune că în Iugoslavia și Transilvania, în afară de cultura Bodrogkeresztur, se pot lua în considerare și alte culturi²⁶.

În ceea ce privește Cehoslovacia, el exclude rolul Transilvaniei, acceptînd o cultură locală în mediul căreia să se fi dezvoltat aceste topoare²⁷. M. Roska și D. Berciu și recent Al. Vulpe²⁸ sînt de părere că aceste topoare au luat naștere în Transilvania, în România de est și de sud-est, în ariile de răspîndire ale culturilor Cucuteni și Gumelnița. Credem că această părere este justă.

În ultimii ani în Transilvania au fost descoperite două așezări, una la Reci²⁹ (Telek) și alta la Cristur³⁰ (Poala Bradului), în care inventarul ceramic din bordeiele culturii Bodrogkeresztur a fost găsit în asociere cu ceramica Ariușd (fazele A—B și B). Acest fapt arată că cultura Bodrogkeresztur a pătruns în Transilvania la sfîrșitul neoliticului, în ultima etapă de dezvoltare a culturii Ariușd-Cucuteni. Iar tipul de topor Vidra-Reci, din care derivă topoarele cu brațele în cruce, este atestat în etapa de dezvoltare a culturii Ariușd cînd purtătorii culturii Bodrogkeresztur încă nu au avut contact cu cultura Ariușd. Cele două fragmente de topoare descoperite la Sic împreună cu unul întreg sînt un argument în plus în favoarea tezei că aceste topoare au luat naștere în mediul cultural local. Prezența tipului Jászladány la Sîndominic, în colțul sud-estic al Transilvaniei, dovedește de asemenea evoluția acestui tip de topor pe teritoriul Transilvaniei, de unde spre sfîrșitul neoliticului s-a răspîndit în estul Europei.

NOUVELLES DÉCOUVERTES D'OUTILS EN CUIVRE ET BRONZE EN TRANSYLVANIE

RÉSUMÉ

L'auteur présente quelques outils, découverts fortuitement ces dernières années et qui se trouvent à présent dans la collection du Musée de Sf. Gheorghe :

²³ P. Patay, *A Bodrogkereszturi kultúra temelői*, p. 35.

²⁴ M. Roska, *A rézcsákányok*, în *Közlemények*, II, 1942, p. 65.

²⁵ I. Nestor, *Sur les débuts de la métallurgie du cuivre et du bronze en Roumanie*, în *Nouvelles études d'histoire*, 1955, p. 47—63, Al. Vulpe, *op. cit.*, p. 463, nr. 33.

²⁶ P. Patay, *Príspevky...*, p. 310; idem, *Tanulmányok Debrecen vidékének rézkoráról*, în *A Debreceni Déri Múzeum Evkönyve*, 2, p. 25, n. 49.

²⁷ P. Patay, *op. cit.*

²⁸ Al. Vulpe, *op. cit.*, p. 463, n. 35.

²⁹ Z. Székely, *Descoperiri din neoliticul trziu în așezare de la Reci*, în *SCIV*, XV, 1964, 1, p. 121—126.

³⁰ Săpătura comună a muzeelor din Sf. Gheorghe și Cristur, în anul 1965.

1. *Sic* (district de Gherla, rég. de Cluj). Une hache entière, en cuivre et deux fragments ont été découverts dans les alentours du village; on a encore trouvé une hache à douille en bronze.

2. *Araci* (district de Sf. Gheorghe, rég. de Braşov). Aux confins du village on a trouvé une hache plate en cuivre.

3. *Sîndominic* (district de Miercurea Ciuc, rég. Mureş-Autonomă Maghiară). A proximité du village on a trouvé une hache à doubles tranchants, en cuivre.

Les pièces susmentionnées sont datées de la fin du Néolithique, sauf la hache à douille qui date de la fin de l'Age du bronze.

Les deux haches en cuivre, évoluées du type Vidra-Reci, appartiennent probablement à la civilisation de Bodrogkeresztur, attestée dans cette région. Quant à la hache à doubles tranchants, toujours évoluée du type Vidra-Reci, attestée aussi dans la phase Ariuşd-Cucuteni A, elle date probablement de la phase Ariuşd-Cucuteni A—B ou B.

La genèse même de ces haches à doubles tranchants serait liée à la Transylvanie — dans le cadre de la civilisation d'Ariuşd — notamment la phase Cucuteni A—B, B, d'où ces pièces se seraient répandues dans l'Europe centrale.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — 1, hache en cuivre à doubles tranchants; 2, fragment de hache-marteau; 3, hache plate en cuivre; 4, hache à douille en bronze.

Fig. 2. — 1—1a, hache en cuivre, à doubles tranchants.